

הנודע של הרצל. את הספר ניתן להשיג בארץ בחלק מתנויות הספרים. צדק, שהשלים עם היעדר העניין המופגן כלפי הארכיון שלו, בכל זאת מרשה לעצמו להביע פליאה על כך שאיש לא טרח לפחות להוציא את הספר בעברית.

שלמה שבא: "ולטר צדק שייך לחבורה שלמה של צלמים שהתעלמות מקיומם ומחשיבות עבודתם הפכה כבר מזמן לעובדה מוגמרת. סוסקין, למשל, לא זכה עד היום לתערוכה רטרוספקטיבית של צילומיו. התמונות שצילם קורבמן בשנות ה-20 בתל-אביב נמצאו לאחר מותו מתחת למיטתו. איש לא התעניין בהן למרות שהן מסוגלות להתחרות עם מיטב התמונות שצולמו בארץ. לרסקי, אחד הצלמים החשובים ביותר בין שתי מלחמות העולם, שאין כמעט ספר בנושא תולדות הצילום העולמי המרשה לעצמו לפסוח עליו, עלה לארץ משווייץ ושב אליה מפני שאיש לא שם לב אליו כאן. את התערוכה הנפלאה של עבודותיו שהוצגה

חברי התזמורת הפילהרמונית קוראים את עתוניהם: רוסית, צרפתית, פולנית, אידיש, גרמנית, אנגלית, עברית...

הקשב היא עתה אחרת והאדרנאלין הלאומי מיוצר בלא הרף. הדיפרוף במוספיהספרות, אותם חלונות-ראווה זעירים, המציגים בימים כתיקונם את הישגי הרוח ופרי היצירה, מוליד תחושה חזקה של דיכור, קל וחומר — מצב של כמעט שבתה! דומה כי אף כאן, השיבושים ודימומי-המנועים בתחום היוזמה הספרותית, מתקשרים, אידיש-הוא, עם השפעות-השרשרת של הימנעות ערכיים-השטחים מלצאת אל מקומות-העבודה אצלנו, תוך גרימת שיתוק חלקי ועוויות בכל תחומי-החיים.

כך מתקבלת, מצד האזנה, ההתייחסות וההת-עניינות, תמונת-ספרות שכולה דממה, דומיה, עוצר ומעצרי-בת, וכאותם מוספים (אף ששם העסקים כרגיל) כמו גם בהיכלי-יצירה אחרים, דומה כי אין יוצא ואין בא.

באין יוזמות ובלא מוטיבציה בתחומי היצירה, כפי שאלה משתקפים בימים כתיקונם, הרי שהמרחק, האנרגיה והטמפראמנט היצירתי מופנים אל מה שמכונה, לא כלי קושי מסויים, פעילות פוליטית ומעורבות חברתית ומשתלבים בנטילת החלק של יוצרים ואנשי-רוח בנעשה בארץ. אלו הם כרר-כלל המתגברים בעם, המתגייסים מרצון והנקראים להתייצב על פי צו-ממין אחר: הלווא הוא צויהמצפון.

וכך, גרמה כי הכל או כמעט הכל גויסו למערכה. הרחוב הספרותי נתרוקן ותעוקת המצפון אינה מאפשרת, כאמור, לעסוק ביצירה הספרותית מבלי להסתכן בתחושת אשם.

השיר, הסיפור, הציור והמוסיקה, כמו כל יצירת-אמנות אחרת, אלה הפונים / נפתחים / מרבדים אל הלב, לא בלי מינימום הכרחי של התפנות-נפשית ושאר-רוח, כאותו פרח הנפתח אל החמה ונסגר בלעריה, ובכך דומה כי יצירות הרוח והאמנות שורדות עתה בלא קניי-שמש אלה ובלא ההיפתחות הקיימת בימים כתיקונם. כל זאת, מן הראוי לזכור, בזמן שהוא חלק (וליתר דיוק, כרע) משנת ה-40 למדינה, שנה אשר, כידוע לכל, הוכרזה כשנת האופוריה.

ובאמת, היכן החשק ליצור, לעסוק ב"יצירה פרופר", בימים אלה, מבלי שזו תתחכך, תיגע ותשיק אל המתרחש שם.

אותה שלווה-הרוח שנטרפה באחת מנפשו של כל אורח ואורח במדינה, נעתקה מנפשם של הסופרים והמשוררים בכרסאליות לא פחותה, ועצרה את נשימתם, שהיא בעצם נשימת הספרות בישראל.

גם המאורעות, האירועים והמופעים בתחום הספרות, אשר בכל זאת נתרחו על פי המירשם השיגרתי, אף הם לא זכו להר ציבורי ראוי או לסיקור נאות, והתקיימו בלא שימחה, בלא התרגשות ובלא התלהבות יתירה, תוך שהיענות אליהם, מצד החוגים המורגלים בכך, אף היא פושרת וקיריה. אל כך נוספים דיווחי המ"לים על ירידה "מבהילה" ובלתי-צפויה במכירת ספרים.

פסירתם של שני המשוררים הישישים, שמעון הלקין ומררכי אבי-שאל, צריכה היתה, בימים כתיקונם, להיות מסוקרת, מטופלת ומלווה במאמרי-הספר, כראוי להתלקותם של שני בכירים. איתרע מולם ושנים אלה הלכו לעולמם רווקא בימים שאינם כתיקונם.

אף מאורע כחלוקת פרסי ביאליק, עם כל הביוון שנתלווה אליו, עבר בלא טיפול תיקשורתי הולם במוספיהספרות (פרט לךך חדש), תוך שהוא מנצל את ימי ההאפלה וחומק אל שיכחה בלתי-מכוונת. כפרס ביאליק זה עוד ניזכר בשנים הבאות. השנה — הייכים הלוות — פעל הזמן לטובתו...

מי שהזמן לא נראה כפועל לטובתם הם רווקא ספיריהשירה שהופיעו בשלושת החודשים האחרונים, וכל יום שעובר מרחיקם עוד יותר מן הסיכוי להר ציבורי כל שהוא, אשר לו עשויים היו לצפות בימים רגילים. כך גם ספיריהם החרישים של עמוס קינן ורודי שיך. איתרע מולם והם הופיעו באחר של שנה אחת בלבד מן ה"בום" של תשמ"ז.

ייתכן ויש מקום, על רקע הנתונים הללו, לשקול מחאה משותפת מצד עורכי המוספים: למשל באמצעות הופעה מתואמת שלהם — במשך שבועות מיפס — בעמודים ריקים לחלוטין, לבנים לגמרי: בלא שיר, בלא מסה, בלא סיפור ובלא דבר ביקורת. בכך הם עשויים לתרום את תרומתם שלהם למחאה כלפי המתרחש בארץ, ועם זאת לשקף את הלוח-הרוח של היוצרים ברחבי המדינה. כדאי לחשוב על כך. זו עשויה להיות תרומתם הצנועה של העורכים הספרותיים המבקשים להשתלב באותה "פעילות פוליטית" של הסופרים והמשוררים במדינה. שמעון צמר ■

דולב: "אני חושש שהארכיון של ולטר צדק פשוט ייעלם יום אחר. החשש הוא גדול משום שמר צדק איננו כן 18. בגרמניה יש יותר מודעות לנושא. הם רואים למיין חומר מצולם ולהקדיש לו את תשומת-הלב הראויה. בארץ אף אחד לא יעשה כלום עם ארכיון שכזה."

לרשותו של צדק עומדת דירה נוספת בפרנקפורט. גם בה מצוי חלק מעבודותיו. בארץ

גמרים יהודים מחפשים נשק אצל ערבי (1939)

פנו אליו לפני שנים מספר מן הארכיון הצינו. אולם הפנייה גוועה מבלי שנעשה דבר. מיכה ברעם, אוצר הצילום במוסיאון תל-אביב, פנה אליו לפני יותר משנה. גם פניה זו לא הולידה עד כה דבר.

ברעם נוהר מאוד בכרכיו, כאילו היה מודע לאשמה לא מפורשת המסתתרת מאחורי הפנייה אליו. ברעם: "נפגשתי עם צדק, ראיתי חלק מעבודותיו ואני מקווה ורוצה להציג מיכחך מהן. העניין הוא שיש קדימויות. אני כרגע עובר על תערוכות שוטפות." הוא בעצמו מודה שגילו המתקדם של צדק, "משחק תפקיד בעניין, אולם אינו מקשר בין עובדה זו לבין אפשרות של שינוי הקדימויות.

בינתיים ימשיכו תולעים קטנות לכרסם בפנים השופים הניבטים מאלפי התצלומים, בים האנשים שהציף את רחוב שניקין וכיכר-מגדוד בתל-אביב במהלכה של הפגנת-רחוב, כמעפילים הנישאים במים על כתפי אנשי היישוב ובצמר קקלאים, עולים גרמנים, המשחקים שחמט על ארז מאולתר ליד מחרשה כלב קילומטרים של שדות.

תרבותק עצירת הנשימה הספרותית

דום-הלב הספרותי, כמו דום-הלב בשאר תחומי התרבות והרוח בארץ, הוא עכשיו, בשנת ה-40 למדינת ישראל, כמעט מוחלט. ומתקבל רושם כי שימת-הלב הכללית מופנית, רובה ככולה, אל הנעשה בשטחים. ההתרחשויות שם שמרתקות את עירנותו וכוחות נפשו של כלל הציבור בארץ, כמו אינן מותירות שאר-רוח ומחשבה פנויה לעיסוק בענייני ספרות. חלוקת

בעמדה: יהודיות ייקיות עם רובים (1938)

לחול' על מנת לרכוש ספרות לועזית, בעיקר בתחומי האמנות. הוא היה למשל הראשון שייבא מאנגליה בשנות ה-60 ספרות מן המאות ה-18 וה-19 על חקר ארץ-ישראל.

בין התרנגולות

היכרותו עם אנשי העלייה הייקית איפשרה לו לקנות מהם אוצרות כלומים של ספרים שהביאו עימם ארצה. מכר שעלה לישראל, וזה את ענייני הרוח ופנה לעסוק בחקלאות כרמות-השבים, רכש עשרות ספרים, כולם כרוכים בכריכות עור יקרות, אשר התגוללו — כך הוא מספר — על ריצפת אחד מצריפי היישוב בין התרנגולות והעכברים ששוטטו להם במקום בחופשיות.

חלל התנות נוצל גם לצורך הצגת צילומים של חברי התאחדות הצלמים המיקצועיים בפלשתינה שנוסדה על-ידי צדק ב-1939. לרסקי, ששימש נשיא הכבוד של ההתאחדות, העניק להצגה שיעורים בצילום על גג ביתו ברחוב דיונוף בתל-אביב. כשהוא נמנע משימוש בתאורה מלאכותית, לימד את עמיתיו כיצד להשתמש במראות להחזיר אור השמש.

התנות נסגרה ב-1973. בני הזוג צדק הגיעו לגיל מתקדם וניהול העסק הכביד עליהם. חלק מן הספרים מכר בכיכר-חיסול. חלק נתרמו לוועד-לסנה"החיל, אבל רבים אחרים מצאו את דרכם אל מיפנע-הנייר של חדרה — לגריסה. כרכו ה"ייקית" הטיפוסית החליט צדק שאם אינו יכול לקבל עבורם תמורה הולמת, אין דבר אחר שמן הראוי לעשות בהם. היום הוא ואשתו יקה אינם מסתירים את צערם על אוברן ספרים יקר-יערך כה רבים.

מדיבריהם של אחרים מן המרואיינים לכתבה זו, שלא הסכימו לחשוף את זהותם, מתקבל רושם שצדק לא היה טיפוס נוח לבריות, אדם שקל להתסדר עימו. עובדה זו נבעה לדעתם מסיבות שונות, אישיות ופוליטיות כאחד. אולי יש בכך משום הסבר חלקי לשאלה מדוע הוא יושב כחלון מבלי שאיש יתעניין בו ובצילומים שלו.

אחד הבודדים שיצר עמו קשר הוא עמוס דולב, מפיך האירועים של מכון נחה הגרמני, שנתקל בספרו של האנו לוי וביקש לברוק אפשרות קיום תערוכת-צילומים של צדק. לאחר שנתברר לו כי לוי עצמו מארגן תערוך כה כואת, שתוצר עוד השנה בכרלין ובפרינקי פורט, החליט דולב שמוטב לו להמתין ולהביא ארצה תערוכה מוכנה, במקום לטרות על הכנתה ולהשקיע מאמץ ומשאבים כספיים שאולי אינם עומדים לרשות המכון.

עוני יהודי: ילדה מחטטת במחאשפה

במוסיאון תל-אביב לפני שנים אחרות היה צורך להביא משווייץ.

עומת לרסקי שקם ועזב את הארץ, מצא צדק פיתרון גמיש יותר לבעיותיו. הוא מבקר בגרמניה לעתים תכופות, בין היתר בגלל ההתעניינות שמגלים הגרמנים בו ובעבודתו העיתונאית בתקופה שלפני המלחמה. השנה, למשל, מתוכ-ננת עבורו סידרת-הרצאות באוניברסיטת אוילני כרג בנושא העיתונות הגרמנית בשנות ה-20 וכן בנושא היוצרים הגולים שהיגרו מגרמניה עם עליית הנאצים. (ב-1980 פירסם צדק בגרמניה ספר על גורלם של כמה מהגולים, בשם הם ברוח מצלב הקרס). הוא גם מרבה לטייל בעולם, אולם עדיין מבלה את רוב חודשי השנה בדירתו בחולון. שם, כחבר-עבודתו, המשיך עד לפני כמה שנים להדפיס במכונת-הכתיבה שלו מאמרים עבור הבחובבלאט, עיתון מיקצועי של מוכרי ספרים ואנטיקווארים היוצא לאור בגרמניה ומופץ כרחבי אירופה. כיום הוא עוסק בחיבור ספר על עבודתו העיתונאית בגרמניה בשנות ה-20 ועל בהכנתו לרפוס של אלבומו-צילומים נוסף.

חנות-הספרים והאנטיקוואריאט לוגוס, שפתח צדק ברחוב כנייהודה בתל-אביב בשנת 1940, ארחה בין כתליה הרבה אוהבי ספר ומכורים לספרים נירים. צדק ניצל את נטיעותיו הרבות